

2007. január 25-e, csütörtök

Könyveimben Kiš név szerint ötvenkét vagy ötvennégy alkalommal említettem meg (ez a szám ingatag és bizonyos tényezőktől függ, itt mindenekelőtt a Hold hatására és az olvasási módokra gondolok), beleszámítva egy rövid önéletrajzi jegyzetet is, amelyben (nevem és vezetéknevem kombinációjára hivatkozva, homályos és szaggatott származástörténet, nehéz magyar–szerb gulyás) Kiš fordított névrokonaként mutatkoztam be, viszont egyáltalán nem számítva a jobban vagy kevésbé átjárható allúziókat és segélyhívásokat, mint ahogyan egyetlen sötét köröm alatti tetoválást sem.

Szóval, Danilo Kiš az én irodalmi hősöm. Mint ahogyan mindazoké is, akik megbizonyosodtak a keserű borgesi dogmáról, arról, hogy a szájhősök és gyávák tudják a legjobban, mennyire érzékenyek és sebezhetőek a valódi hősök. De nem voltam én az irodalmi ereklyék ikonfestője és gyártója. Ebben a Kišsel való munkában többször a szöveget is elfelejtettem, mint aki azt álmodja, hogy énekel, mert azt parancsolták neki.

Ne taszítsd el a költő életét (mondtam magamnak) az érintéstől és a mechanikától való félelmemben, sejtve azt, hogy nyakig süllyedek a mondatok úttalanságába, ahol nincsenek emberek.

Elfogadom, ez a poétikai mozzanat valóban Kiš-szerű (válaszoltam azoknak, akik ezt észrevételezték). Bánom is én, hogy a nem *kiš* számú könyvében megnyilvánuló *Kiš* jelenleg *sik(k)*-e vagy sem, nincs idegzetem az efféle nyelvi játékokhoz. Az élet érdekel (tudattam kezemet a szívemre téve). Ha, mint mondani szokták, egyáltalán élek.

De milyen élet, istenem! Benne volt-e ez az élet abban a történetben, amit Kiš cetinjei gimnáziumi éveiről hoztam össze, arról az időszakról, amelyre

az író, eltekintve a kisebb-nagyobb esőzésektől és a *Njegos-sír gondnokaként* ismert nagybácsi folytonos emlegetésétől, ki sem tért? Kiś és az éjszakai magömlések, Kiś a táltos-félköltő, az iskolai futóverseny vesztese, szerelmesen valamelyik sportszallagba, az osztály zsarnoka által gyötört, a számárpadban ülő, a fán, a selyembugyikat szaglászó!...

Lám, az író élete mindig egy legenda. Bizonyos csak a halál.

Másfelől, Kiśről sohasem írtam egyetlen összefüggő kritikai szöveget sem, noha szenteltem illet nála sokkal kevésbé méltóaknak, s bár róla sűrűn teli szájjal beszéltem. Eduard Samnak az a bizarr szokása, hogy az újságba fújja az orrát, mindig a saját orrom képét idézte elém, szétmosódott nyomtatott betűkkel körülszegélyezve. Mint isten csodáinak mellékes paródiája, mondjuk egy fa, amelynek ágain vastag betűs idézetekkel teleírt levelek nőnek.

Igaz, egy valamikori tanácskozársra összeállítottam egy *szöveget*, *A forma Éroszáról*, arra gondolva, hogy ez az egyetlen dolog, ami Kiśt, saját bevallása szerint, igazán érdekelte. Úgy értem, az egyik és a másik is. De a cikket később csak kinkeservesen tudtam megjelentetni, ugyanis kifogásolták, hogy nem tartom magam a tényekhez, és készpénznek veszem a híreszteléseket, bár Kiś módjára a tanúk megbízhatatlanságára hivatkoztam, a szerkesztőnek pedig – ha már kétségbe vonta *tudományosságomat*, ami egyébként eszem ágában sem volt – azt ajánlottam, hogy az olvasmányt a *költészeti* rovatba helyezze.

A másik dolog, amelyben állítólag melléfogtam, a szerelem volt (ó, még egy kudarc, sóhajtottam, akár Cyrano), ugyanis fölvettem magamnak a kérdést, *hölgyeim*, hogyan lehetséges, hogy Kiś, aki prózájában is és kijelentéseiben is irtózott a szerelmi szitkoktól, s aki félszűzként a narratív petting peremén maradt, lefordított egy ilyen forró dolgocskát, mint amilyen *A múzsák bordélya*, amit olvashatunk akár előlről, akár hátulról, pardon, így magyaráztam meg a lábjegyzetben, hogy erotikus költemények antológiájáról van szó, amelyet, ugye, bárhol felüthetünk.

Mi okból rímelgetsz te egy elméleti szövegben, kérdezte tőlem finnyásan a szerkesztő, mire én azt válaszoltam nem túl meggyőzően, hogy ez nem is elmélet, hanem gyakorlat, de már tudtam, hogy az életem és az élet iránti perverz hajlamom megint a fejembe kerül.

A történetet egy évvel később jelentettem meg, és magamtól is kihagytam azokat az inkriminált rímeket. Pusztán irodalmi okokból: a kép túl egyértelműnek és naivnak tűnt.

De a Kiś nemesi megosztottságáról szóló szöveget, azokról a történetekről, amelyek miatt pirul, az elégetett szerelmes levelekről a *Jegyesekből* és *A vörös Lenin-bélyegekből*, melyek talán valamely mélyebb irodalmi szégyenkezés kifejezői, a másvilági Érosznak ugyanezekben a levelekben való ünnepléséről (amelyek fölött még ott lebeg a füst, a füstforma, ahogyan az ének

az *énekek énekévé* emelkedik az autentikus *Műzsák bordélyában*, amelyet, mint mondják, elégettek), szóval ezt a szöveget soha nem fejeztem be.

Az egészet kezddhettem volna ezzel a mondattal: *Egészen fiatal korában Kiš az idős Keith Richardsra hasonlított.* De nem ezzel kezdtem. Egyszerűen így indítottam: Jó néhány évvel ezelőtt (s ami most következik, azt Eduard Limonov Edicska hitelesíti, aki egyébként éppen annyira megbízható, mint amekkora a nők iránti vonzalma) Párizs művészvilágában mágikus kártyaként működött a legenda, hogy egy grófnőnek öt órákor ismét találkája volt, méghozzá azzal az íróval, aki éppen ez idő tájt önmaga sírját ásta saját történetében.

Szinte minden olvasói társadalomban faragatlanság leleplezni a Danilo Kišre való célzást, mint ahogyan a Valéry-féle, esztelen grófnőről szóló első realiztikus gúnyverset is, amit maga Kiš is úgy rágogatott, mint nyugati atracélt.

Az Úr kitaposott útjai mégis pletykákhoz vezettek, amelyek arról szóltak, hogy egy posztmodern Guermites család új, párizsi szalonjaiban Danilo Kiš, az itteni irodalmár elszertett egy különc (az irodalom iránti érdeklődése miatt is különc) nemesasszonyt, nem mástól, mint magyar szakmabelijétől, Esterházy Pétertől!

Ugyanez az Esterházy (a Habsburgoknál ősbibb uralkodócsaládból való lo-vag, akinek az apja – kékvérűsége ellenére –, mint kiderült, besúgó volt) visszavágott neki, kölcsönvéve Kiš *Dicső halál meghalni a honért* című novelláját. Betette a saját válogatott történetei közé, meg sem említve Kiš szerzőségét. Ennek a gesztusnak, kezünk a szívünkre, nem volt különösebben látható oka, kivéve azt a homályos tényt, hogy a szöveg az Esterházy család legendás történelmének egyik témáját dolgozza fel, így egy ilyen óriás, jelöletlen idézet felhasználása állítólag legitim irodalmi cselekedet volt. Ennek a lépésnek is megvolt a maga varázsa, de, mondanák sokan, meglehetősen intelligens is volt, hiszen Kiš jelöletlen szövege dominál Esterházy könyvében.

A történetet ismerjük. Egy felkelésben való részvétele miatt a fiatal magyar tisztet halálra ítélik, kegyetlenül, de intő példaként a többi nemesnek. Anyja, a híres udvarhölgy, megígéri, hogy megpróbálja megmenteni. Ha a császár, akivel fiatalkorában, föltételezzük, viharos szerelmi kalandja volt, meghallgatja az anya kérését, és megkegyelmez neki, akkor fehér ruhában fog megjelenni, amikor fiát a vesztőhelyre viszik. Ellenkező esetben gyászruhát ölt.

Amíg cellájában a császári kegyelemre vár, a fiatal Esterházy szívét rémület szorongatja. Amikor a kivégzés reggelén megkérdezik tőle, mi az utolsó kívánsága, a cigarettát választja, bár egy pohár víz után sóvárog. A vesztőhely felé vezető úton, a tömeg vidám zsongását hallgatva, a gyermek meglátja anyja fehér ruhájának szélét. S a kivégzés előtti pillanatban

még mindig reménykedik a szabadulásban. Esterházy barátai a kaszinóban ünneplik majd a döntő pillanatban tanúsított bátor magatartását. Csak az anya fogja tudni, hogy az egész egy halál előtti játék volt, és hogy saját irodalmi hőstét temette el.

Sokáig készültem arra, hogy ez alkalomból elküldjek Kišnek egy hasonló szüzsét. Egy borzalmas történetről van szó, amelyre még gyermekkoromból emlékszem. Egyszer valamilyen rádióműsorban vett részt Kiš, s megpróbáltam telefonon bekapcsolódni a műsorba, és megindokolni a dolgot, de nem kaptam vonalat. Mindig is kishitű voltam, s amíg én haboztam és tétováztam, Kiš megbetegedett. Valamikor a berlini fal ledöntésekor hunyt el, ami után Magyarországon is megnyíltak a titkos rendőrségi dossziék, amelyekből Esterházy Péter megtudja, hogy apja besúgó volt. És akkor mindennek tetejében még én kellettem volna neki, a barátjától átvett történet modern kiegészítésével?

Nemcsak hogy a világegyetem távolodott könyörtelenül Kištől, hanem mi is mindannyian elhagytuk és elszöktünk tőle, mint ahogyan gyáva kölykök otthagyják műanyag takaróba csavarva a nem kívánt csecsemőt egy idegen küszöbön, s eliszkolnak.

Úgy véltem, a novellám alkalmas arra, hogy a *Holtak enciklopédiája* novellái közé bekerüljön, sőt egész szépen beillene *A becstelenség egyetemes történetébe* is. (Egyikre is, másikra is késő volt már. Akkor is, ha a saját élettörténetemet ellenszolgáltatás nélkül is odaadnám, és azt sem kívánnám, hogy a nevemet megemlítsék. Nem voltam én egy eltulajdonítós fajta. Esterházy megkapta, amit érdemelt.)

Szóval, a szimbolikus nevű Podbara városnegyedben nőttem fel. Ez nem Kiš terepe, itt nincsenek gesztenyefák. (Van néhány akác, de ezek inkább Petőfihez vagy Crnjanskihoz illenek.) Most Kiš nevét viseli az egyik régi újvidéki utca. Valamikor Avgust Cesarec utca volt (amíg le nem esett a kék utcanévtábla), még korábban Louis Barthou-ról volt elnevezve, arról a francia miniszterről, aki Sándor királlyal együtt kapott golyót Marseille-ben.

Elnézésüket kérem, amiért kissé útszéli módon beszélek, de a történet már elkezdődött, hiszen Gavra, a többé-kevésbé halandó hős itt élt a közelemben, az Almási utcában. Olyan csirkefogó volt, amilyenek nálunk valaha voltak, elragadó, jelentéktelen kis gonosztevő, akinek az öklére még emlékeznek egyes örökifjak.

Alapjában véve a legenda bahatárolt, helyi jellegű. Hamarabb is elfelejtették volna, ha Gavra, valamelyik ócska trafik kirablásakor, a vásáracsarnoknál meg nem ölt volna két rendőrt. A rablóbanda ügyének tárgyalása szenzációs volt, néhány szédületes fordulattal, amikor is a gyanúsítottak egymást kezdték vádolni. Mindenesetre Gavrát a bizonyítékok több hónapig tartó

felsorakoztatása után, az egymás szavába vágó, tengernyi bírósági szakértő jelenlétében ítélték halálra.

Amikor ütött az óra, a halált állítólag békésen fogadta. Az Ifjúsági Tribün éjjeliőre, a nyugalmazott börtönőr, Petar Vulović megesküdtött arra, hogy Gavra az utolsó evilági éjszakáján úgy aludt, mint a bunda, álmában fogait sem csikorgatta, nem is könnyezett, még csak egy patetikus szellentése sem volt. Utolsó ebédjének, amikor az ismert szokás szerint választhatott volna bármit, amit kíván, a már különben is a napi menü levő majdnem műanyag makarónit választotta.

Virradatkor puffantották le, a csatorna melletti lövöldében, ahonnan főként éjszaka, a vízen keresztül messze elhallatszanak a dörrenések. A kivégzőosztag öt tagja közül csak egy volt a hóhér (az titok, hogy ki), egynek volt halálos golyója. Senki sem tudja majd biztosra venni, hogy ő végezte ki, s rágódni sem tud majd ezen később. A vádlott tehát nyugodtan, a puskacsőre meredve várta be a golyót.

Bogdan Vinokić ügyvéd (aki joghallgatóként, saját bevallása szerint, heves vitába keveredett az *irodalmi mesterlegénnyel*, a későbbi Danilo Kišsel, s akit Kiš úgy lekörözött, hogy mégis inkább elment bírónak), aki tehát hivatalból jelen volt a kivégzéseknél, azt mesélte, hogy még a leghidegverűbb gonosztevők is, akik az Atyaistentől sem féltek, amikor szembe találták magukat egy ilyen halállal, megtörtek, s az egekig sikoltoztak, vonszolva magukat a földön, amely pillanatokon belül befogadja őket. Alig tudtak végezni velük. Gavra nem gombolta ki a gallérját, nem csupaszította le mellkasát, mint valamiféle forradalmár (ámde ezt is mesélik), de nem állat módjára, hanem emberként fogadta a golyót, ha lehet ezt így mondani.

Íme, ez lenne az az Esterházy-történettel párhuzamos mese. Magam is látom, semmi különös, de számítottam arra, hogy Vuk Mandušić mindenre képes.

Érdemes föltennünk a kérdést, mit gondolhatott az utolsó órában. Gavra szegény anyja nem volt a Központi Bizottság tagja, még csak a Nők Antifasiszta Szervezetének a tagja sem. Titót, akkori császárunkat akkor sem látta, amikor itt rothadt a közeli titokzatos Pétervárad vártömlőcében. Hogyan is bízhatott benne? Persze, írt neki. Ő azonban még véletlenül sem mozdította a kisujját sem. Később találkoztam az asszonnyal, bekötött fejjel, szürke arccal kerülgette az Almási templom melletti leplombált házát, ahol a fia valaha gyakorlásképpen az isteneinkre emlékeztető kezetlen, szabósági próbababákra lőtt. (Talán az Istenszülőben bízott már végül, bár őszintén szólva nem tudom, milyen konkrét hatása lehet ennek.)

Honnan volt akkor ereje, kérdeztem volna Kištől.

Valóban, honnan vesszük mi mindannyian az erőnket?

(Gyönyörű lenne, ha most egy kőműves-tranzisztorból felzengne az *Eroica*.)